

LUCIANO MIORI

FATA ROMANA

Tres Romanae historiae casus proferuntur, qui misericordiam movent et tragico quodam horrore redundant: Hasdrubalis et Scipionis angores in excidio Cartaginis, C. Gracchi aestuans animus inter graves curas et suspiciones, Getae Caesaris nex a fratre patrata. In Hasdrubale et Scipione describendis imprimis adhibui Polybii historias, in C. Gracchi casibus enarrandis Gracchorum vitas a Plutarcho conscriptas, in Getae Caesaris morte referenda Scriptores Historiae Augustae. Aliquot res minoris momenti libere commentus sum, Horatii sententiam modice secutus: Pictoribus atque poetis - quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.

I

EXCIDIIUM KARTHAGINIS

Conspicuum celsa templum radiabat in arce
desuper informes spectans furvasque ruinas
urbis quae quondam imperium regina superbum
per vastum mare in extremas extenderat oras.
Sparsim diffundunt rutilas incendia nubes
pulveris et cinerum cumulos, quibus omnia late
obscurantur: eunt umbris similes redeuntque
armati maculas per densas sanguinis atri
et trepidi currunt, dum iam moribunda supremos
corpora dant gemitus et caeca nocte teguntur.
Agmine procedit captorum turba dolenti
vulneribus consumpta fameque et squalida visu
incusatque hominesque deosque et tristia fata,
praecipiens iam servitii mala multa futuri.

At moritura manus quae collem detinet armis
suspensae fluitans extremo in limine vitae
somnia se reputat confusa mente videre
horrida, nec metuit sed amara contremit ira.
Ecce autem subito nullis comitantibus exit
e media defensorum dux ipse caterva
Hasdrubal et ramis supplex velatus olivae
conloquium poscit cum consule. Viderat illum
iam Cornelius et iussit prodire severo
accipiens vultu lacrimantem. «Parce,» gementi
voce ait ante pedes iaciens se consulis exspes
Poenus «parce, nihil poteris cui tu dare maius
supplicium quam quod Fors struxit. Gloria parta est
non peritura tibi. Cecidit Carthaginis omne
robur. Sit satis hoc». Tum consul: «Reddere vitae
victum hostem fractumque malis haud iure recusem:
vivas et vivant coniunx natique; nec ulla
civium erit caedes; nam captis parcere certum est.
At quae deseruit nos castraque perfida turba
hostibus auxilium praestans non effugiet quam
mortem commeruit». Vultum deiecit et imo
pectore compressit luctum trepidumque furorem
victus dux gratesque simul submissus agebat,
cum quidam ex illis qui iam sperare salutem
desierant, procurrit et: «O mirabile» clamat
«consilium! Non tu declarabas decus esse
hoc summum si quis patriae consumptus in altis
ignibus e vita discedat? Pro pudor! aequo
nunc animo loqueris Romano cum duce, sorte
excipiens te communi». Tum protinus uxor
Hasdrubalis prodit lanians pectusque genasque
et procul: «Haud» ait «ignavas me, pessime, voces
audieris iactare precesque offundere duris
auribus invisi ductoris, qui sibi quaerit
luctibus e nostris urbisque e funere laudem
maiolem. Quae tot claris insigne sepulcrum
terra viris dedit, haec etiam me condet et una
natos, quos genui non ut paterentur acerba
iussa vel ornarent Romanos praeda triumphos».
Adspiciens circumstantes tum consul: «Habetis

exemplum grave quam valeat Fortuna movere
 res hominum. Qui terribilis modo cuncta regebat
 crudeli imperio valida lateque potenti
 in patria, qui iura deum spernebat et amens
 captiva infandis laniabat corpora poenis,
 debita nunc scelerum formidat praemia seque
 ludibrium videt esse suis. O nescia fati
 pectora, quantis, heu, tenebris traducitis aevum!».

Adsensum comites vicinaque turba fremebat,
 attollens oculos, cum summo in vertice collis
 Hasdrubal et templi foribus conspexit in ipsis
 surgere iamque aedis tectum perlambere flammis.
 Morti sacra manus collectis undique lignis
 struxerat hunc furibunda rogam sibi, posset ut inde
 hostibus insultans inimicam linquere vitam.
 En autem resonat superans vox nota clamores
 omnes: «Huc oculos verte et quid femina possit
 observa, o coniunx, tali si nomine dignum
 te reputare decet. Vos autem, numina dira
 sanguine et humano numquam satiata dolore,
 accipite hanc geminam prolem meque insuper ipsam
 matrem in hos, quibus extremum Carthaginis ardet
 fatum, ignes!» Fumo et longe saliente favilla
 subsiluit rogam. Adstabat vepallidus aestu
 horrorisque iraeque simul tacitique pudoris
 Poenus. Quam vellet rutilanti vortice clausus
 arcis flagrantis communi occumbere morti!
 Obstat amor lucis, quamquam spes nulla futuri est.
 At quid nunc faciat? Confusis sensibus usque
 cuncta audit spectatque et tamquam aliena volutat.
 Haud ullus comparebat defensor in arce:
 libera mors omnes et vividus hauserat ignis.
 Romanos ascendentes iam sistere cernit
 signa in arce: stupet se nullo angore moveri.

Interea varios volitare torpidus audit
 sermones circa, confuso murmure tamquam
 in silvis strepitum, lenis quem suscitatur aura.
 «Tandem nunc pacem et requiem gustare licebit»
 Furius aiebat sedata voce tribunus
 adspiciens modo Septimium primum inter amicos,

tecta eversa modo et fumum Carthagini altae.
 «Belua victa iacet quae tanta pericula nobis
 struxit». Sed tacita defixus mente silebat
 alter singultum retinens; nam pallida turba
 bello rapta oculis obversabatur et intus
 haerebant animo blandi carique sodales
 quos invisa quies et nox aeterna tegebat.
 «Cur tam tristis?» ait tum Furius «Imminet acris
 ipsa atque exiguos vitae mox eripit annos
 mors. Cras non erimus. Fatis cedamus et atras
 vina epulaeque abigant curas durosque labores».
 Septimius contra: «Cum mens demersa tenebris
 indulgere suo tantum vult aegra dolori,
 non convivia, non comitum solacia prosunt;
 hoc solum cupio, reddi patriaeque meisque».

At quis hos graviter versus nunc dicit Homeri?
 «Tempus erit quo sacra ruet penitusque peribit
 Troia et cum Priamo Priami populus simul omnis».
 Haec consul recitat cunctis mirantibus atque
 conspicitur lacrimans. «O, quinam te novus angit»
 Furius inquit tunc «maeror, quo laeta triumphum
 decrevit Fortuna die tibi?» Pluraque comis
 adiecturus erat, cum suspirans ait ille:
 «Quanta sub his, heu, ruderibus prostrata silescit
 gloria! quanta ex his exaestuat unda doloris
 fumosis flammis! Hic res manet exitus omnes
 humanas: quas tempus opes eduxit in altum,
 has labefactatas sepelit mutabile tempus.
 Quascumque in partes magni procedimus orbis,
 obterimus pedibus veterum vestigia fracta
 regnorum extinctasque agitamus segniter umbras.
 Sic – utinam fallar – quae nunc redimita tropaeis
 Roma caput tollit domitis venerabile terris,
 haec metuo ne perpetuo concussa tumultu
 rerum et obscure saeculis labentibus olim
 interitum patiatur atrox diramque ruinam».
 Dixit et attonitus terror penetravit in omnes,
 expses figit humo dum victus lumina Poenus.

II

C. GRACCHUS

«Desine iam, quaeso: fixum est fixumque manebit
mendax devitare forum campumque dolosum.
Angulus hic densa contactus fronde paternis
in tectis, qui iam puerum me saepe recepit
ludentem, posthac meditantem arcana videbit
fata hominum veterumque volumina docta legentem».
Haec Gracchus. Cui vix reprimens tum Fulvius aestum
solicitatae mentis: «Frustra speravimus ergo
ultorem fore te populi? Circumspice: nullum
delictum invenies miseram quod non premat urbem.
Hic annis gravis atque in bellis plurima passus
vulnera inops vitam ducit morbisque laborat;
ille dolenter abit patrio spoliatus agello
et mortem sibi securam deperditus optat;
debilis hic fractusque malis et faenore mersus
crudeles dominorum iras et verbera perfert.
Quid quaeris sensus quod inertes acrius urat?»
Fannius hic interfatur: «Si te neque plebis
commovet indignus fletus neque saeva potentum
durities, at te saltem taeterrima caedes
commoneat fratris ne clarum nomen avorum
commacules. Quanto excrucior maerore recordans
a gradibus summae Iovis aedis turpiter illum
ad Tiberim tractum exanimem strepitante caterva
quam Nasica metu diroque inflaverat auro.
Ah iuvenis nimium fidens spernensque pericla,
te spumans rapido convolvit gurgite flumen».
«O, cur haec memoras?» inquit tum Gracchus «inhaerent
ipsa satis animo turbantque infensa quietem;
et plebem miseror mala tam funesta ferentem
et memini fratris crudeli caede perempti.
Sed quis e tanta populi defendere turba
te, Tiberi, est ausus vel protexit fugientem
hospitio tuto? Florentes vulgus adorat,
proculcat miseros. Barathrum caenumque reliqui

quo demersa hominum scelerosa ignavia torpet,
 ut vitae pretium carpam de fonte perenni
 quem natura mihi simul et sapientia fundent».

Pallidiore auro sol occiduus procul alta
 tecta vaporabat, caros cum maestus amicos
 vidit abire domum vario sermone dolentes
 se tam mutatum veterem invenisse sodalem.
 Ipse vocans quem noscebat fidissimum inter
 vernas: «I pro pere uxori meae Philocrates», inquit
 «dic matri meae ne me quaerant; retinet nam
 inspicienda mihi soli reticendaque cura».

Haec fatus parvum tacite conclave petivit
 tempus ubi vacuum transmittere saepe solebat
 multa legens vel perscribens quae posceret usus.
 At neque eum sapientia nunc veterum neque laeta
 carmina solantur; nam mens aegrotata vacillat,
 cum pelagus spectat saevum vastumque malorum
 instabilis quibus et multos concussa per annos
 dissolvi penitus concordia prisca videtur.
 «O suscepta meo – secum submurmurat – ingens
 spes fratri, quam mox cecidisti! quam breve lumen
 adfulsit populo libertatis! Periere,
 heu, tecum, Tiberi, tua dulcia somnia. Plebi
 nulla salus superest: furor impius omnia iura
 subvertet caede et civili sanguine gaudens.
 At tu qui volitas per Averni squalida regna
 umbra dolens, ignosce, precor, si non tua servo
 exempla adsidue; nam molles arida flores
 Romana urit humus surgentes aethera in altum.
 O tristes labente die mortalibus horas
 cum languens animus longos trepidosque labores
 effluxisse videt vana in ludibria vitae!»
 Exiguus tandem illius domuit sopor artus.

At mox ante caput lassi somnoque iacentis
 adstitit ambigue pallentis fratris imago
 atque oculos in eum figens vultumque severum,
 haec tantum: «Cur sic dubitas? Mea fata sequeris
 et vitam populi pro libertate profundes».
 Subsiliuit Caius madidus sudore gravemque
 singultum tenuit stupuitque albescere sensim

noctem conclavis diffuso lumine lunae.
Cuncta videt circum placida composita quiete;
sed resonare suo sentit in pectore caeco
praedicta haud dubiis verbis oblata, perinde
ac si subvertant mentem sibi funditus imam.
Quod reliquum est noctis vigilans agit atque revolvit
praeteritos casus fratrisque novissima iussa.

Et iam prima vagas extremo in limine caeli
lumine tingebat nubes Aurora rubenti,
cum magis atque magis clamores surgere magnos
confusosque audit multis e partibus urbis.
Egressus subito trepidantes undique servos
conspicit e mediaque simul prodire corona
libertum, Sempronia quem modo miserat ipsi.
«Gens» ait hic «perculsa gravi est Cornelia luctu
et populus simul: exanimis iacet Aemilianus.
Haec per me tibi maesta soror tua nuntia mittit».

Protinus ad magnas se confert anxius aedes
Corneli Caius trepido clamore sonantes
servorum et procerum; cunctos altus tenet horror.
Demisitque caput turbata et mente revolvit
praeteritos casus odiisque ardentia verba.
«Numquam» sic secum meditatur «foverat ille
me partesque meas. Tamen o, nisi iure preemptum
dixisset fratrem, nisi scirem nequiter illum
et famam improbasse meam moresque sororis,
nunc lacrimis populi mea vox accederet atque
tot tantosque viri memoraret maesta triumphos.
Illa sed impia verba recordans hunc ego casum
tantum animi ambiguus stupeo». Tunc inruit acer
Fulvius exclamans: «Cur cessas? turba malignis
vocibus infensisque auroque inducta potentum
concessisse negat naturae legibus aequis
Aemilianum et te caedis taetricque veneni
incusat matremque tuam pariterque sororem».

Sic ait ille ardens; dubio sed palluit ore
in mentem Caius revocans Sempronia quantis
opprobriis mores cumulasset dura mariti.
Quin votis saepe audierat dementibus illam
letum exoptavisse viri; sed credere possit

adcelerasse etiam tam diro crimine fata?
 Haud potis est, censet: scelus hoc mens sana recusat.
 Attonitus circumspicit et matrem prope cernit
 contracto rigidam vultu trepidamque tuentem,
 pectore tamquam agitet curas et comprimat imo
 ingentes. Adstat iuxta soror atque minantes
 huc illuc volvens oculos: «Quis crederet» inquit
 hoc fore? Summus honor cum te summumque maneret
 imperium, fortuna haec omnia perculit. O di,
 num vos haec decrevistis? At quid loquor amens?
 Res haud respiciunt humanas numina. Sed tu
 cur me sic tacitus, frater, durusque tueris?
 quae tibi mens?» Silet ille diu conterritus; inde
 suspirat firmoque obtutu denique fatur:
 «Nobilium fraudes cognosco et mobile vulgi
 haud semel ingenium perspexi. Non mihi spero
 gratum animum populi; sed cum turbata procellis
 aequora consurgunt, tranquillam non ego vitam
 ducam nec patriam patiar ruere atque perire
 civiles motus spectans e litore tuto.
 Fata vocant: adsum, nec mortem deprecor ipsam».

III

GETAE CAESARIS MORS

Immensam Boreas validis converberat urbem
 flatibus attollens condensì pulveris atras
 ad caelum nebulas; vehementius at ferit ampli
 moles marmoreas et culmina celsa Palati.
 Transvolitant aedes quassantque aulaea decora
 aurae et summissos captant variosque susurros
 ambiguaeque inter terrorem et gaudia voces.
 Nam quod consilium vel quae nunc spes inimicos
 conloquio fratres coniungit? Qui modo saepti
 militibus lectis divisas acriter aulae
 partes servabant metuentes undique tectas

insidias, en cur iterant promissa fidemque
perpetuam iurant? Sed pocula plena Falerni
ingustata manent mensa in nitida neque cessant
cuncta oculi lustrare et eo se volvere salvum
qua valvae reditum dant in conclavia tuta.
Et tamen offensas tenuabat uterque priores
fraudesque occultas purgabat callidus atque
communes firmabat opes communibus armis.

Intentus Geta praebebat iuvenaliter aures
propositis fratris maioris; cum tamen ultra
ius nimium saevire illum neque parcere sensit
ulli, quem tenuis modo tangeret umbra latentis
invidiae, blande oravit ne fumera tanta
inferret patriae. Tumido tum pectore: «Si quis»
inquit Septimius frontem simul Antoninus
corrugans «tardus sibi consulit, haud queat aequè
incusare alium praeter se» multaque promptus
perscripta in tabulis inimicaque nomina monstrat.
At Geta tunc: «An non praesentis quanta recurset
hoc e sanguine nos dein submersura odiorum
tempestas?» «Ego nil detrecto, dummodo servem
imperium. Quid enim formidas? Nonne Severus
haec exempla dedit nobis pater? Omne periculum
ferro avertendum est: dominandi haec una facultas».
«Nulli qui parcis» graviter tunc alter «et ipsum
me quoque non dubites leto dare». Pallidus ira
surrexit tum Septimius vacuumque pererrans
exedram intentis oculis trepidabat, adactum
tamquam vidisset gladium; sed mox studiose
composuit vultum. «Cras haec tractabimus» inquit
«commodius. Nunc me ad fabros descendere oportet
atriolumque videre novum». Dextram dedit ultro
subridensque abiit. Frater stupet inscius atque
egreditur lente. Cautis at passibus ecce
Eulogius prodit libertus: «Cur remanes hic,
Caesar? quin potius te fers ad castra? Fidelis
miles, at hic locus haud tutus. Ne quis sciat autem
me dixisse». «Quid hoc?» Sed iam discesserat ille.

Ad comites Geta tum redit excubiasque revisit,
nec quicquam apparet mutatum; non tamen imo

angorem depellere quit de corde neque aulae
 nescit perfidiam pretio vendentis amicos.
 Quid credat? quo proripiat se? Nota resultant
 vocibus ignotis conclavia totaque vibrant
 intus imaginibus levibusque Palatia larvis.
 Cur nemo occurrit? Servi fugitant quasi vitent
 leto devotum caput. Immotus silet ipse
 attonitusque diu; nam mens fluitat revolutans
 praeteritos casus pendetque incerta futuri.
 At dum sic dubitat, vox blanda eius ferit aures:
 «Hac, domine, hac, quaeso: te vult Augusta» videtque
 ancillam furtim nutantem. Protinus ergo
 qua ducit sequitur. Maesto suspiria fundens
 adstabat mater de pectore; terque quaterque
 vix lacrimas cohibens venientem amplexa: «Tuentur»
 inquit «te superi. Quantum timui tibi, nate,
 cum fama est adlata trucem vultuque minaci
 discessisse a te nuper fratrem! Faciant di
 hic meus ut vanus fuerit timor!» Ille trementis
 obtutum vitans et rerum turbine victus
 haec fatur: «Ne fata putes te posse querellis
 flectere vel precibus: cedendum est. Ebrius urget
 nos furor et spargens scelerum mala semina saevum
 exitium parat. O miserum genus, improba semper
 arma movens, nostra ut gaudentes caede nepotes
 dicant nos merito tandem mucrone peremptos!
 Sed tu desine flere» «O, quo» tunc illa «rapit te
 mentis turbida vis? Age, nate, hinc aufuge. Carus
 es populo. miles pro te pugnabit. Amicos
 invenies qui te defendent. Indue vestem
 servilem. Quis te cognoscet?» Tristis at ille:
 «O mater, spes nulla animum iam sustinet aegrum.
 Haud iuvat infestam porro producere vitam
 iamque libens tenebras et Ditis regna saluto.
 O vocem patris, moriens qui: "Ego omnia, dixit,
 paene fui, sed nihil nunc prodest." «Mitte querellas:
 tempus abit velox» instat tum Iulia. Sed iam
 destrictum ruit intendens sicarius ensem
 exclamatque: «Dolos tandem fraudesque relinques:
 praemia fers aliis quae improvidus ipse parasti».

Exanimata metu deiectum vulnere natum
 non vidit mater surdasque evanuit inter
 umbras conclavis gemitus labentis ab ore
 ultimus. Accurrunt ancillae iamque ululatu
 femineo resonant aedes luctuque reclusae.

Ut verum genetrix animum sublata recepit
 in multoque Getam porrectum sanguine vidit
 confectamque necem, superos furibunda vocabat
 infernosque deos: «Huc tela impellite vestra,
 o quicumque plagas caeli vel Tartara nigra
 di regitis! Tantumne scelus patiemini iustas
 poenas effugere? O clades, o fulmina dira
 fatorum! Tu qui mihi vitae lumen et idem
 portus eras, curas quo pectoris aegra ferebam,
 nunc caecos figis oculos in inane neque audis
 matris verba tuae. Sed si non interit omnis
 extinctis sensus, vindictae fama peractae
 mox ad te veniet. Sed quem nunc execror? Eheu,
 ipsa illum genui. Potuine ego gignere tantam
 perniciem? Reserate fores populumque vocate
 et facinus monstrate piumque accendite bellum!»
 Haec Augusta furens et inertia corda movebat,
 cum iam Septimius procurrat concitus aestu
 irae et vorticibus iactatus mentis iniquae
 vixque sui compos. Visus circumtulit atque
 «Cur» ait «hic luctus? cur clamor? Nonne malorum
 fas est insidias praevertere?» «Filius» inquit
 Iulia «tu mihi? tu frater fratri?» Sed acerbus
 ille: «Cupisne novas ad clades pellere cives?
 visne alio aspergi me sanguine? Iam satis esto
 et caveas tibi». «Nihil caveo. Scelera impia comple:
 en adsum; propera. Vitam lucemque perosam
 obtrunca». Subito ut vanescit rarus in auras
 interdum effusa violenter grandine nimbus,
 sic illi rabies tumido tunc decidit omnis
 et modo respiciens matrem, rigidum modo vultum
 fratris: «Quo» dixit «dominandi insana cupido
 me traxit? Quid enim? Princeps en unicus adsto;
 audax propositum peractum est; omnia iura
 in me sunt. Sed quid profeci? Quassa vacillat

mens, cum te, Geta, conspicio, cum livida miror
 ora tua atque oculos, gelida formidine sensus
 qui stringunt agitantque meos taetroque furore
 subvertunt. O, cur cita mors non perculit ambos
 signa reportantes in saevos nostra Britannos?
 Nunc odiis premor infensis populi neque cerno
 effugium infelix. At tu saltem mihi, frater,
 quem dum spirabo memori corde usque tenebo,
 parce, precor! nam tollet idem mox me quoque fatum
 quod te corripuit iuvenali in limine vitae».

Talia fundebat dicta et dabat oscula demens
 exanimo fletuque genas vestemque rigabat.
 Augustam mutus tremefactam detinet horror.
 Seditioe viae strepituque procul resonabant.

RIASSUNTO – *L'autore presenta in esametri latini tre episodi di storia romana relativi alla distruzione di Cartagine, a Caio Gracco e alla morte dell'imperatore Geta.*

ZUSAMMENFASSUNG – *Der Autor behandelt in lateinischen Hexametern drei Episoden der römischen Geschichte, welche sich auf die Zerstörung Karthagos, auf Caius Gracchus und auf den Tod des Kaisers Geta beziehen.*

SUMMARY – *The author exposes in Latin hexameters three episodes of Roman history concerning the ruin of Carthage, Caius Gracchus and the death of the emperor Geta.*

Indirizzo dell'autore: prof. Luciano Miori - Via Firmian, 2
 38068 Rovereto - Trento (Italy)
